

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Kereszty István. 1860-1944. Szülővárosának, Budapestnek, végromlása előtt éppen egy esztendővel, 1944 február 8-án húnnya le szemét örök álmra. A Széchényi-Könyvtárban akkor kezdődtek meg a légoltalmi „menekítés” végükérhetetlen munkálatai, ezekből még látott is egyet-mást, hiszen életének kilencedik évtizedében még mindig buzgó látogatója volt egykori hivatali és tudományos otthonának, melynek falai közül pedig már több mint két évtizede nyugalomba vonult.

Csakhogy a „nyugalom” szó valahogyan hiányzott az ő szótárából. Testi mozgékony-sága, szellemi ébersége egyaránt meghazudtolta életkorát, sohasem élt a pusztá emlékezésnek, annál inkább az örök tervezgetésnek.

Élete munkája mintegy a szimultán sakkjátékoséra emlékeztetett: majd negyven esztendei könyvtárosi működésének egész ideje alatt nem csökkenő szenvedéllyel vállalta tudományos bibliográfiák, lexikális összeállítások, operai és hangversenykritikák, szövegeknyvfordítások teljes odaadást kívánó feladatait, ugyanakkor zenepedagógusi gyakorlatot is folytatott s a zeneszerzés műzsájának is kitartóan hódolt.

A köztudat elsősorban ezen a téren tartotta is őt számon: különleges zenei szakismerete egymást követő nemzedékek továbbépítő munkájának lett forrásává és irányítójává.

Mi azonban mindenképp könyvtári pályájának áldásos nyomait és nem múlt eredményeit őrizzük az ország első könyvtárának annaleseiben.

Ez a pálya majdnem egyenlő arányban oszlott meg századvég és századkezdet között. 1884-ben friss tanári oklevéllel s már némi katedrai gyakorlattal lépett be napidíjasként intézetünk kötelékébe. Ez az év jutatta tető alá SZINNYEI JÓZSEF nagytervű elgondolását, az országos jellegű hírlapkönyvtárt. TREFORT miniszter megértő bölcsesége a Nemzeti Múzeumot jelölte ki ennek otthonául. Maga SZINNYEI, a hírlapkönyvészet atyamestere, még négy éven át az Egyetemi Könyvtár első öreként intézte az anyaggyűjtés munkáját, de fiatal gyakornokát, a KERESZTYVEL egykorú VÁCZY JÁNOST, nyomban áttelepítette a Széchényi-Könyvtárba, hogy így az új gyűjtemény felé haladéktalanul megteremtse a kapcsolatot a Múzeummal. KERESZTY ugyanerre a munkára nyert beosztást, s a két fiatal munkaerő vállalva látta el a „sacerdos magnus” mellett a minisztráns szerepét. VÁCZY az új osztály felállítására és nyilvánosságnak átadása (1889) után már csak két évig dolgozott a könyvtárban s akkor középiskolai tanszékre távozott. KERESZTY ellenben — bár még jó ideig ő sem szakított a fővárosi iskolákban való tanítással — teljes harminchat esztendőn át gondozta a hírlapanyagot, huszonegy évig SZINNYEI oldalán,

majd újabb másfél évtized során osztályvezetői minőségben. Ez alatt az egész emberöltőnyi idő alatt lélekben tökéletesen egybeforr a közben hatalmas arányokban kifejlődött gyűjteménnyel, s nevét a hírlaptár rohamosan gyarapodó közönsége is a honalapítókat megillető tisztelettel övezte. Azt lehet mondani, tekintélyét mindenki jobban ápolta, mint saját maga, mert ő főnöki helyén sem érte be a munkaterv kijelölésével és dolgozótársainak célszerű toglalkoztatásával, hanem valami páratlan, könyvtárosi szempontból eszményinek mondható közvetlenségű érintkezést tartott fenn a kutatókkal is, segítségükre volt mindenben, szinte együtt dolgozott velük. Ez is forrásává lett azután sokoldalú, már-már legendásan aprószeres tájékozottságának, másfelől pedig így állandó kapcsolata volt a gyakorlati élet kívánalmaival is, s ezekből meríthette a legüdvösebb irányelveket nagyrahivatott osztályának továbbfejlesztéséhez.

1905-ben került teljesen az ő gondjaira a Hírlaptár, s ott SZINNYEINnek nemcsak vezetői helyét vette át „cum jure successionis“, hanem a hazai időszaki sajtó bibliográfiájának művelését is kötelező örökségnek tekintette. Egy évtized muiva a Magyar Könyvszemle 1914. évi folyamának 2. füzetében már közzé is tette idevágó munkálatainak első, 1850-ig terjedő részét, két évvel később pedig ennek kiegészítését és a kiegyezés évéig haladó folytatását önálló kötetként *A Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárának Címjegyzéke* című kiadványsorozat V. füzetében *A magyar és magyarországi időszaki sajtó időrendi áttekintése 1705—1867.* címmel. Ez a végtelen szorgalommal, a szorosan vett „házi“ anyagon túl a Hírlaposztályra nézve egyelőre csak „desiderata“ alakjában nyilvántartott periódikus sajtótermékeknek is lehető teljességben való beolvasztásával készült kronológiai összeállítás alapvető fontosságú munka. Gyér hibái és hiányai — mint minden úttörő kísérletéi — részben mindmáig helyesbítésre és pótlásra várnak, maga az egész kezdemény viszont méltó folytatásra, mely az idők megnehezült járása következtében még alighanem jó sokáig csak kegyes óhaj marad, hiszen 1867 óta most már újabb *nyolcvan* esztendőnek hallatlan iramban gazdagodó hírlap- és folyóirat-termése vár regisztrálásra!

KERESZTYT az első világháború harmadik évében már erősen jelentkező gazdasági nehézségek a kiadvány nyomdatechnikai megoldásában a kívánatosnál fokozottabb tömörségre kényszerítették. A túlságosan sok rövidítés és visszautalás nem könnyíti meg bibliográfiájának használatát. De azért minden további hasonló célú vállalkozásnak ez lesz legmegbízhatóbb alapja.

Tizenhétéves osztályvezetői működésének második felét a háborúnak s az azt követő összcomlásnak inséges viszonyai különben is sajnálatosan megbénították. A gyűjtemény gyarapodása alig csökkent, annál inkább elhelyezésének lehetősége. E tekintetben kényszermegoldások egész sorával kellett megalkudni, az anyag egy tekintélyes hányadának házonkívüli elraktározásával, valóban inkább raktári, semmint könyvtári szempontokhoz igazodva. KERESZTY fájdalmasan látta az európai mértékkel mérve is egészen elsőrangú, önállóságra szánt és arra mindenképen méltó különleges gyűjteménynek siralmas vergődését a Széchényi-Könyvtárban

már jóformán egy teljes évszázad óta únos-úntalan felpanaszolt „katasztrófális helyhiány” béklyójában.

Csak esztendőkkel később, a huszas évek derekán, régi könyvtári karzatok elhódításával és új vasállványok beépítésével lehetett ezen az áldatlan helyzeten ha nem is gyökeresen segíteni, legalább átmenetileg cnyhíteni. Ekkor azonban már nem KERESZTY állt a kormánykerék mellett. 1922 végén vált meg a Nemzeti Múzeumtól, teljes szolgálati idejét nemcsak betöltve, hanem három évvel meg is fejelve, viszont a szívéhez annyira hozzánőtt Hírlaptár irányítását már két évvel korábban átadta egyik kitűnő munkatársának, BAJZA JÓZSEFNÉK, mert 1920-ban a könyvtár zenei osztályának megszervezését, gyűjtési körének és felállítására elveinek eszmei kialakítását bízták nagy szaktudására, az ezen a téren is oly régi tapasztalataira. A Janus-arcú KERESZTY így lett könyvtárunk történetében másodszer is honfoglalóvá. Kevesen mondhatják el magukról, hogy egy nagy közműveltségi intézmény életébe ekkora kezdeményező lendülettel és ilyen sorsformáló rátermettséggel kapcsolódtak bele.

Békésebb, műveltségi javainkra nézve kíméletesebb évtizedek alatt nyugalombavonulása után is bizonyára nagy és jogos önérzettel szemlélhette volna magvetésének bőséges és áldásos hozadékát. Fájdalom, az alkotómunka nyugodt öröme helyett egyre inkább a kényszerű alkalmazkodásoknak vagy éppen a kétségbeesett védekezéseknek kapkodó intézkedéseivel eshetett már találkozása a meghitt, ősi falakon belül, amelyek közé természetes otthonossággal, családias hűséggel szinte élete legvégső napjaiig be-beköszöntött. A mi szemünkben az ő szeretetreméltó, nyájas és meleg egyéniségével mintegy a századfordulói centenárium nagyálmú mámorában égő kora támadt fel Nemzeti Múzeumunknak, lelkesítő emlékül.

Vajha sokat szenvedett Intézetünk is hovatovább megint rátalálhatna a maga valódi, nyugodt és békés életfeltételektől függő kulturái rendeltetésének most már oly végzetesen hosszú idő óta bozótba vezetett útjára!

RÉDEY TIVADAR.

Az orosz Tudományos Akadémia moszkvai könyvtára A Szovjet-Ünió Tudományos Akadémiájának Moszkvában, egy régi főnemesi palotában székelő könyvtára (új épülettervének kivitelét megakasztotta a közelmúlt világháborúja) tulajdonképpen az Akadémia történeti, világgazdasági és politikai, filozófiai, jogi és társadalomtudományi tagozataihoz illeszkedik, másszóval e tagozatok szakkönyvtára. A szakkönyvtár élén a tudományos munkásságáról világszerte ismert történész, IVANOV DEMETER áll, az egyes tudományos tagozatokat pedig megfelelő létszámú tudományos és segéd-tisztviselőkkel a szakképzett vezetők gondozzák. Mint hogy a világhíres orosz közkönyvtárak bizonyos egységes munkamódszerben állapodtak meg, tájékozódás végett nem érdektelen e szakkönyvtár keresztmetszetét felvázolnunk.¹

¹ Adatainkban főleg e könyvtár elsőrangú tudományos tisztviselőjének, ABELOVSZKY ANTÓNIAÉNAK közléseire támaszkodunk.

A könyvtár gyűjtőköre természetének megfelelően az egyes tagozatok tárgykörébe tartozó műveket öleli fel.

Egyik legfontosabb munkaállomása a szerzeményezési osztály, helyesebben az a szerv, mely a könyvtár állományának állandó kiegészítéséről gondoskodik. (Miként nálunk, a Szovjet-Únióban is az Akadémia valamennyi könyvtára kötelespéldányokkal, fölös- és saját kiadványaival létesített csere, ajándék és vétel útján szerzett példányokkal gyarapodik.) Gyűjtőköre az oroszra elsősorban, ezenkívül a világon megjelenő valamennyi történeti, gazdasági, politikai, filozófiai, jogi és társadalomtudományi műre vonatkozik, tehát nem elégedhetik meg a kötelespéldányokkal, nem várhatja be a nagylelkű ajándékozók bőkezűségét sem, nem támaszkodhatik egyedül a cserére — bár a világ valamennyi tudományos könyvtárával csereviszonyban áll —, mert nem valószínű, hogy fölös-példányait, kiadványait (önálló művek és szakfolyóiratok) érdeklődésének megfelelő minőségben és mennyiségben cserélheti el. Ennélfogva a beszerzés legelérhetőbb útja a vétel. Tekintettel a nagyszabású tudományos munkálkodást előmozdító tagozatokra, a szovjet-kormányzat a dotációt a legmagasabbra emelte (és állandóan emeli), hogy a beszerzést minél korlátlanabban eszközölhessék s ennek a közelmúltban lezajlott világháború is csak igen kis mértékben szabott gátat.

A vétel, a beszerzés legfontosabb forrása, a szerzeményezési osztály leggondosabb körütekintését kívánja. Következésképpen e munkát nem láthatja el egy tudományos tisztviselő, de kettő sem, ez a munka nem irányítható egy-két íróasztal mellől, külön szervezete van, mely ugyan a szerzeményezési osztállyal együttműködik, de abba önálló hatáskörrel rendelkező, nagyszámú tudományos, bibliográfiaiban elsőrangúan tájékozott és képzett tisztviselőket kíván. E tisztviselők az egyes akadémiai tagozatok osztályairól kerülnek ki (ezen osztályaikon is, párhuzamosan, folytatnak tudományos munkát), legalább 2—4 és feltétlenül tagozatok szaktárgyaiból nyerték tudományos képesítésüket. Az állománykiegészítő osztályon elsőrendű feladatuk az orosz és a világ tudományos könyvpiacának állandó, éber szemmel tartása, eszközeik az újabbnál-újabb bibliográfiai, a tudományos folyóiratok bibliográfiai közlései, azok recenziói, cikkekről, önálló művekről szóló ismertetései, könyvtári katalógusok, könyvhirdetések stb. E tisztviselők naponként, leginkább a koradélelőtti órákban, egybegyűlnek az egyes tagozatok más tudományos tisztviselőivel és megbeszélés, kritikai vita formájában közlik velük a beszerzésre javasolt művel kapcsolatos bibliográfiai munkálkodásuk eredményeit. Felkérlik a tagozatok egyéb tudományos tisztviselőit, hogy maguk is döntő igenlő, vagy elutasító indítványt tegyenek. Természetesen be nyújthat deziderata-jegyzéket a könyvtár valamennyi tisztviselője és tudományos kutatója, melyet azután hasonló üléseken megvitatnak. A kölcsönös megbeszélés, illetőleg megállapodás eredményét azután két példányban megfogalmazzák és sokszorosítják. A „deziderata“ egy példány nyilvántartás végett az állománykiegészítő állomáson marad, a másik elkerül a főigazgatóhoz, aki átnézve a művekről szerkesztett, véleményekkel, javaslatokkal ellátott kívánságcédulákat, hozzáfűzi saját nézeteit is. Tőle a deziderata, ugyancsak további javaslattétel végett, még az

egyes tagozatok vezetőihez jut s csak ezután kapja vissza az állománykiegészítő, mely elindította. Ha általánoságban megvételre ajánlották a munkát, megrendelik.

Milyen a beérkező könyv útja?

A beérkezett műről a szerzeményezési osztály egy rövid címfelvételes kartotékot, törzslapot és egy kétrészből álló kísérőlapot készít. A törzslapot nyilvántartás céljából megtartja, adatait közli az állománykiegészítővel, a könyv pedig kísérőlapjával az ú. n. elosztóba kerül, ahol Dewey-rendszerrel rájegyzik a kísérőlap egyik részére, hogy milyen tudományos tagozatnak kell majd juttatni. A könyvet raktározása előtt még kiállítják a könyvtár tudományos tisztviselői számára, hogy ismételtén átnézzék, elbírálják, véleményezzék: melyik tagozat könyvtára kapja a művet. Az állománykiegészítő tudományos tisztviselői most már ennek alapján döntenek el, hogy a mű hová kerül. Gyakori, hogy ugyanazt a könyvet több tagozat is igényli. Ilyenkor, ha feltétlenül szükséges, az utánrendelés több példányban történik.

Mint mondtuk, a kísérőlap két részből áll. Mindkét részen a törzslap címfelvételei adatai is szerepelnek. A könyv hovátartozását meghatározó végleges döntés után az a kísérőlap egyik részével a katalógizálóba kerül, míg a kísérőlap másik részét az illetékes könyvtári tagozat raktározójához küldik, hogy tájékoztassák, milyen könyvet várhat. Amennyiben nem érkeznék el hozzá 48 órán belül (ezalatt kell az új szerzeményeknek, beleértve a kiállítást, a javasolásokat, a különböző kísérőlapok és katalógusok elkészültét, raktári helyükre jutniuk), reklamálhassa a szerzeményezési osztálytól, mely a törzslapjairól mindig tudja, hogy a kérdéses könyv hol van.

Az illetékes tagozat könyvtárában a legkülönbözőbb katalógusok készülnek. A bőséges bibliográfiai adattal rendelkező egyszerű címfelvételes cédulákról készülnek (a szakkatalógizáláson kívül) a különböző címszók kiemelésével, a különböző tárgyi szempontok szerint a katalógusok.

És végül elkerül a könyv a raktározó tisztviselőkhöz. Itt történik a számozás is. Mégpedig az illető könyvtár szakjelzete alá kerül a numerus kurrens. Egy időben az akadémiai könyvtár e moszkvai partikulája közös raktárban — a tudományos tagozatokra való tekintet nélkül — numerus kurrenssal, formátum szerint állította fel a műveket s ennek alapján azonnal leolvasható volt az állomány nagysága is. Idővel azután minden egyes tagozat a magaalkotta szakteosztás szerint állította fel könyvtárát s a könyvcímkeket is ennek megfelelő szakjelzettel látta el, hozzáadva még a gyarapodási numerus kurrensset. Az állomány összegezése így sem lett nehezebb, csak az egyes tagozatkönyvtárak végösszegezését kell megcsinálni.

A raktározásban több tudományos és segédszemélyzethez tartozó tisztviselő vesz részt. A számozást, az állományhoz való hozzáosztást mindig tudományos tisztviselő végzi, valamint a raktár is az ő felügyelete alatt áll. Így biztosítják a legpéldásabb rendet és a pontos, gyors kiszolgálást. Amint az új szerzeményt elhelyezték a raktári polcon — fáállványos polcaik vannak —, a raktározó azonnal értesíti a szerzeményezési osztályt: a könyv eljutott állandó helyére, kézbeadható.

Az olvasók: a tudományos tisztviselők, az akadémikusok, az elismert és ennél fogva engedéllyel bíró tudósok. A tudományos tisztviselők saját tudományos kutatásaikhoz — a könyvtárnak önálló művekből, szakfolyóiratokból álló kiadványait szerkesztik, azok munkatársai — használják fel e kitűnő, megjelenésük után lehetőleg rögtön megszerzett s így mindig korszerű forrásanyagot, hogy a legújabb eredmények alapján tájékoztassák és vigyék előbbre a tudományos világot.

E könyvtár tulajdonképpen prézens könyvtár, könyveit nem kölcsönzi. Van kivételes eset, de ilyenkor a kölcsönzés határideje igen rövid. Kölcsönadnak egyéb tudományos könyvtáraknak is. Minden kölcsönzést az egyes tagozatok kölcsönző állomásai véleményeznek. Minél keresettebb egy munka, annál kevésbé kölcsönözhető, illetőleg annál rövidebb a kölcsönzés tartama.

Az olvasás a közös, segédkönyvtárral ellátott, nagy olvasóteremben történik. Kívüle minden egyes tagozatnak van kézikönyvtárral rendelkező kis olvasója is, a tudományos tisztviselők és a külön dolgozószobát igénylő akadémikusok kutatója.

E moszkvai akadémiai szakkönyvtár forgalma, tekintettel a Szovjetunió tudományokban való előrehaladottságára, a tudományos kutatás egyre emelkedő színvonalára, valamint az igen gazdag tudós munkásságszámra, egyre növekszik.

SZEMZŐ PIROSKA.

Orosz könyvművészet. A vörös hadsereg magyarországi lapjának, az *Új Szónak* 1945. évi július 19-i számában olvastuk az alábbi cikket:

„A régi nyomdász-művészek, a legnagyobb mesterek jutnak eszembe, amikor az *Orosz Tudományos Akadémia* főnnállásának 220-ik éve alkalmából kiadott apró nyomtatványokat, füzeteket és az Akadémiáról kiadott tájékoztató művet nézegetem.

A Szovjet Tudományos Akadémia e nagyjelentőségű jubileumi ünnepeére meghívott magyar tudósok a legnagyobb elragadtatással beszélnek a jubileumi ülésekről, melyeken a szovjet tudományok legelismertebb művelői mutatták be legújabb kutatásaik eredményeit és foglalták össze az egyes akadémiai intézetek tudományos működésének történetét.

A szép könyvek kedvelőjének elég egy futólagos pillantást vetnie ezekre a jubileumi nyomtatványokra, hogy megállapítsa az *orosz könyvkultúra magas színvonalát*. A könyvkultúra fokmérője az általános kultúrának. S e jubileumi nyomtatványok alapján azt kell megállapítanom, hogy ami tudás, ízlés és finomság egy komoly, cifraságok nélküli könyvben kifejezésre juthat, azt mind megtalálja a hozzáértő a Szovjet Tudományos Akadémia történetéről és jelenlegi szervezetéről, valamint tagjairól kiadott tájékoztató munkában. Ez a könyv a maga nehéz, szürkés-fehér papirosával, éles betűivel, sarló és kalapácsos emblémájával, fejléceivel, záródíszével, illusztrációival, íveinek hajszálpontos hajtogatásával, széles margóival, tágas spáciumaival, fejezetválasztékul a szovjetcsillag fölhasználásával, a kapitálchenek, antikvák és kurzívok megfelelő variálásával, ízléses előtétlapjaival, kék vignettás gerincével, komoly és

méltóságteljes, aranyozott díszítésű vászonkötésével a legkényesebb és legmagasabb bibliofil igényeket is kielégíti.

A jubileumi ünnepségeken résztvevők ajándéku és emlékül megkapták azt a díszalbumot, melyet Leningrád felszabadításának első évfordulója napján adott ki a moszkvai Történeti Intézet. Amit az Akadémia emlékkönyvéről mondtunk, az hatványozottan áll erre a kiadványra, azzal a kiegészítéssel, hogy ritkán volt alkalmunk látni könyvet, amelyben annyi eredeti tipográfiai ötlet ragadta volna meg figyelmünket, mint ez a kiadvány. A samoaszínű, vörösgerincű borítéklap, Lenin szobrának vaknyomású reliefjével, a finom, sárga, kecskebőrborítású táblák, gerincükön az égboltozattal s szovjetsillagokkal, az előtélap a diadalmas vörös zászlóval, utána Lenin, Sztálin, Molotov és Kalinin kartonra ragasztott arcképei, melyek vörös selyemszalaggal vannak a könyvbe illesztve, történeti nevezetességű épületeknek iniciálékhoz felhasználása vagy záródíszül alkalmazása, győzelmes katonai alakulatok jelvényeinek krémszínű kartonpapirosn vagy fehér krétapapirosn, többszínű sokszorosító eljárással való reprodukálása, a fejlécek változatossága, nagy történelmi jelentőségű ülések képeinek közlése, a remekül metszett betűk különböző fajtáinak ízléses alkalmazása s az egész nyomtatott anyagnak arányos levegős elhelyezése, mindez a nyomdaművészetben való legmagasabb színvonalról tesz tanúbizonyságot.“

A cikket TRÓCSÁNYI ZOLTÁN írta.

Olvasása közben meg-megálltam s földézzgettem magamban orosz könyvekről, nyomtatványokról bennem megbúvó emlékeket. Megvallom nem sok akadt. Pedig az 1930-as évek második felében öt évig voltam az ország első könyvtárának címfelnevője s ennek az időnek leforgása alatt közel 100.000 könyv fordult meg a kezem között. Szovjet-orosz nyomdatermék mindössze ha százegynéhány. Tudományos kiadványok cserepéldányai, egy csomó finnugor rokonnép számára készült, jobbára elemi iskolai tankönyv, azonkívül *Lenin* és *Sztálin* egy-egy munkájának elkobzott moszkvai magyar kiadása. Ez volt jóformán minden. Édes-kevés ahhoz, hogy valakinek némi fogalma legyen az orosz könyvkultúráról. De én legalább elmondhattam, hogy *láttam* szovjetorosz könyvet.

Jól emlékszem, ha föltűnt a könyvrengetegben egy-egy szovjetkiadvány, kollégáimmal kíváncsian álltuk körül s úgy tekintettünk rá, mint valami idetévedt csodabogárra. Csendes délutáni órákban egyikbe-másikba bele is lapoztunk.

A tankönyvek közelebről is érdekeltek. Ezekben sok érdekes mód-szerbeli újítást, megkapóan egyszerű, a tanuló lelkivilágához és forma-érzékéhez közelálló ábrázolást fedeztünk fel. Tetszetek ezek a könyvek (csak a papírjuk minőségét kifogásoltuk). Jólesően állapítottuk meg magunkban: ime, az orosz Szovjet miként gondoskodik a köztük élő finnugor népek kulturális fejlődéséről. Olyan népcsoportok között is széthinti az írás-olvasás ismeretét, amelyek a cári Oroszországban a modern betűvetést még nem ismerték. Ma már ezeknek a nemzetiségeknek jelentős irodalmi terméséről számolhatunk be. Köztük egy-egy könyvművészeti

szempontból valóban ízlésesen illusztrált és meglepő technikai megoldásokkal díszített művet is megcsodálhatunk.

Ennyit látott a szovjet könyveiből az Országos Széchényi Könyvtárban egy könyvtáros a második világháború előtt. Mit ismerhetett meg belőlük a magyar föld más jámbor halandója, azt nem nehéz elképzelni: semmit. A szellemi vesztegzár tökéletesen működött. A szovjet-könyvekre rákerült a „Zárt anyag“ felírású sárga cédula s ezzel sorsuk el is volt intézve a könyvtárban. Hozzáférhetetlenül porosodnának még ma is, ha azóta egy és más nem történt volna a világban.

Jómagam a Széchényi Könyvtárba került szovjet-kiadványokon kívül egy szerencsés véletlen folytán többet is láttam. 1941-ben a volt Szovjetkövetség könyvei a Báró Eötvös József Collegium könyvtárába kerültek. Itt volt először alkalmam nagyobb mennyiségű és változatosabb tartalmú orosz könyvvel közelebbről megismerkednem. Ez az ismerkedés mély élmény volt s akkor ébredt bennem az orosz könyvművészet iránt azóta is elevenen élő tisztelet és elismerés. Akkor döbbsentem rá, hogy el vagyunk zárva valamitől, aminek tanulmányozásába pedig érdemes volna alaposan elmélyednünk. Rengeteget tanulhatnánk belőle, újat, érdekeset, szépet, hasznosat.

A magyar közönség, sajnos, semmit sem tud az orosz nyomdászatról, könyvkultúráról s hozzá tehetjük, tudós köreink sem sokkal többet. Ne szégyeljük ezt megvallani, inkább segítsünk rajta s igyekezzünk hiányzó ismereteinket pótolni, mégpedig — amint az idők járása engedi — mentől sürgősebben.

A kezdeményezésnek a mi részünkről kell kiindulnia. Hiszen nekünk fontosabb érdekeink fűződnek a Szovjet kulturális életének megismeréséhez, mint a Szovjetuniónak az önismertetéshez. A multban — még közvetlenül a második világháború kitörése előtt is — igen nagy és értékes könyvajándékokat kaptunk a nyugati államoktól, főként Franciaországtól, Angliától, sőt Amerikától is. Hisszük és reméljük, hogy a Szovjetunió kormánya sem zárkózik el s kérésünkre nagyobb könyvtáraink és fontosabb tudományos intézményeink számára bizonyára hasonlóképpen juttat megfelelő könyvanyagot. Kérésünk teljesítése annál inkább kívánatos volna, mert igen jó szolgálatot tenne a szovjet-magyar kulturális kapcsolatok elmélyítése érdekében. Huszonöt év mulasztását pedig jelenlegi gazdasági elesettségünkben saját erőnkől hosszú időn át nem tudnók pótolni. Amerikai és angol részről — amint értesültünk — már is ígéretet kaptunk arra, hogy az Országos Széchényi Könyvtár számára a legrövidebb időn belül ajándékképpen nagyobb könyvküldemény érkezik. Erre a segítségre még amerikai és angol részről is rászorulunk, pedig az angol és amerikai könyv terén mindössze a hat háborús esztendő hiányait kell kiegészítenünk. Később természetesen, amint a magyar könyvtermelés újra intenzívvé válik, a Szovjetunió felé is ki kell építenünk az állandó jellegű könyvcsereforgalmat.

Sok tanulsággal járna számunkra egy szovjet-orosz könyvkiállítás is. Ha előbb nem (hiszen a háború pusztítása következtében hirtelenjében megfelelő reprezentatív kiállítási helyiséget sem tudnánk biztosítani a tél

olyamán), hát jövő nyáron megrendezhető volna. Az előkészítő munkálatok, a kiállítandó anyag kiválasztása és Budapestre szállítása amúgyis hosszabb időt venne igénybe.

Ezzel a könyvkiállítással közelebb lehetne hozni az orosz könyvet a magyar közönséghez. De bizonyára hasznára válna szakembereinknek is: kiadóknak, nyomdászoknak, díszítőművészeknek, könyvkötőknek, könyvtárosoknak és tudósoknak. Mindeniknek akadna tanulnivalója: egy-egy kiadói terv, tipográfiai fogás, díszítő megoldás, kötésminta, egy sereg új ismeret az orosz könyv külső és belső alkatáról, az orosz irodalom és tudomány témáiról. Azt hiszem még a cyrillbetű ellenére is számos ízlésbeli, a miénkkel rokon vonást fedezhetnénk fel az orosz könyv díszítő-elemeiben, s néhány igen reális, de felettébb megszívlelendő és követésre méltó példa is akadna kiadóink és nyomdáink számára. Csak egyet említek itt meg. A szovjet-könyvek impresszumában a következő adatokat kell feltüntetni: mikor készült a kézirat, mikor, hol, mennyi idő alatt, hány példányban nyomták a művet. Nálunk tömegesen jelennek meg olyan kiadványok, amelyekről, hol az évszám (ez különösen gyenge pontja a kiadóknak!), hol a megjelenés helye, stb. hiányzik. Szakmán kívül állók alig sejtik, hogy a könyvtárosnak, bibliográfusnak mennyi gondja-baja van az ilyen munkákkal. Nem is szólva arról, hogy az eféle jelentéktelennek látszó adatok hiánya az olvasóközönséget is megtéveszti és félrevezeti, a tudományos kutatást pedig megnehezíti, vagy éppen megoldhatatlan feladatok elé állítja.

Íme egy apró példa felvetése minő probléma-szövevénybe vezetett. Pedig, amint említettük, valószínű, hogy nemcsak eféle speciálisan könyvszakmába vágó tanulsággal járna egy gondosan előkészített szovjet-orosz könyvkiállítás.

A szovjet-magyar kulturális kapcsolatok ápolására életrehívott tudományos társaság a magyar közönségnek és tudományos világnak talán mind könyvtárainknak szovjet-kiadványokkal való ellátása terén, mind pedig egy orosz könyvkiállítás megszerzésével segítségére jöhetne, hogy az eddig inkább csak némi jelekből sejtett szovjet magasműveltséget végre a maga valóságában megismerhesse.

Le kellett írnom e rövid emlékeztést s ezt a néhány gondolatot, amelyet TRÓCSÁNYI ZOLTÁN cikkre ébresztett bennem. Abban a reményben tettem, hogy nem marad pusztába kiáltott szó.

VARJAS BÉLA.

A Jókai-kódex papirosának vízjegyei. A Jókai-kódex leveleiben, mint tudjuk, kétféle vízjegy található. A könyv első 56 levelének vízjegye *háromszirmú virág*, az 58. levélről kezdődőleg pedig meglehetősen szabályos rajzú *hármasshalom* (*Codices Hungarici* I. Bp. 1942. XIV. 1.). Az első vízjegyet azonosítottuk BRIQUET 6306. ábrájával (*Les filigranes* II.), előfordulási ideje 1438—1454, a másodiknak azonban nem találtuk pontosan fedő mását. LICHACEV munkáját forgatva (*Paleograficeskoe značenie bumaznych vodjanych znakov*. S.-Peterburg. 1899. I., 33 stb.), szemembe ötlött, hogy egy 1460-ból származó oroszországi görög kéziratban megvan a *Jókai-kódex* első vízjegyének teljesen

azonos mása: 375. szám. Papírhányra mutat, hogy a görög kéziratban több más vízjegy is van: L(ICHÁČEV) 376 az említettnek kissé nagyobb változata; L. 377 *olló*: azonos vele B(RIQUET) 3670 Aix en Provence 1426, majd 1460; L. 378—9 *unikornis-fej*, L. 380—1 *körben hármás halom*: BRIQUETnél egyik sincs meg; L. 382—4 *körben patkó, fölötte kereszt*: átvette B. 6170; L. 385 *körben háromágú kereszt*: B. nincs meg; L. 386—7 *csónak evezőkkel*: átvette B. 11959; L. 388—9 *hármás halom*: B. 11656 Udine 1452, változata 1453; a hármás halomnak több változata is van a XIV. század végén és a XV. században, többek között Budán 1441, Erdélyben 1468 stb. (i. h.). Így e kéziratban is együtt látjuk a háromszirmú virág és a hármás halom vízjegyeket. Nem véletlen tehát, hogy a két vízjegy együtt található a *Jókai-kódex*-ben is. Mindkét papirus olasz eredetű, és a kereskedelem egyrészt szárazon juttatta el hozzánk, másrészt tengeren valahová, talán Krim vidékére. A görög kéziratnak 1460. évi kelte újból feltámasztja bennünk azt a gondolatot, hogy kódexünk hátha kissé későbbi másolat, mint azt KÁRÁCSONYIÉK és mások hitték. Összhangban levőnek látszik ez HORVÁTH JÁNOS kutatásainak eredményével. HORVÁTH mutatott rá arra, hogy a *Jókai-kódex* keletkezése összefüggésben lehet a budai beginák azon kérésével, hogy őket a szemközt lakó obszerváns ferencesek magyarul tanítsák (1448. *A magyar irodalmi műveltség kezdetei* 105 l.): ha obszerváns ferencestől származik a kódex, feltehető, hogy a század közepe táján másolták.

SZABÓ DÉNES.

Egy régi vidéki újság képes melléklete. „Örömmel tudatjuk lapunk tisztelt olvasóival, hogy az irántunk tanúsított jó akaratot meghálálandó, sikerült úgy beltartalmánál, valamint művészi illusztrációinál fogva a legmagasabb színvonalon álló olyan szépirodalmi füzeteket beszerezni, a melyek, a mellett, hogy legjelesebb íróinktól hoznak eredeti közleményeket, a legszebb aktuális érdekű illusztrációkkal lesznek ellátva. Ezen füzetek havonként egyszer fognak megjelenni és pedig minden hó 1-én, s így abban a helyzetben leszünk, hogy lapunk minden hó első vasárnapján megjelenő számához egy ilyen díszesen kiállított füzetet csatolhatunk mellékletül... s az első számot lapunknak szeptember 7-én megjelenő számához fogjuk csatolni. Dacára a tetemes kiadásoknak, a melyet egy ilyen, — minden szalónnak díszére való — füzet szerkesztése és kinyomatása okoz, lapunk előfizetői ezen füzetet teljesen ingyen kapják.“

Ez a közlemény a *Nagyszentmiklós* című közérdekű hetilap 1901. augusztus 25-i 10. számában jelent meg. A *Nagyszentmiklóst* 1901. június 23-án „költötte új életre“ WIENER NÁTHÁN nyomdatulajdonos; új életet azért kellett kezdenie, mert alig egy évvel előbb egy időre megszűnt, hogy a *Felső-Torontál* című politikai hetilapnak adjon helyet. WIENER NÁTHÁN és az új politikai hetilap tulajdonosa, JESZENSZKY GÉZA között támadt elvi összeütközés vezetett azután a vidéki lapok életében gyakran ismétlődő jelenséghez: megindult az ellenlap, mégpedig az ere-

deti *Nagyszentmiklós* címen, PÓLYA ENDRE szerkesztésében. Nagyszentmiklósnak immár két magyar lapja volt s azok közül az egyik kéthónapos fennállás után önálló, illusztrált havi mellékletet ígért. Minden jel arra vallott, hogy a szerkesztők és laptulajdonosok viszályában a vidéki időszaki sajtó lesz az örvendező harmadik.

Az előre bejelentett illusztrált mellékletet „technikai akadályok” miatt csak a szeptember 15-én megjelent 13. számmal küldhették szét először a szerkesztők. De azontúl azután hónapról hónapra, csinos borítékban követték egymást a „*Derű*” címre keresztelt, divatos, szecessziós rajzú, minden hónapban más színű fedőlappal ellátott füzetek. A füzetek mindgyike egy-egy ív — 16 oldal — terjedelmű, az oldalak számozatlanok, az ív első oldalának alsó szegélyén egy, a második oldalon ugyanott két csillag jelzi csak az ív kezdetét. Fínom krétapapír a lapok anyaga, az illusztrációk — szövegekőzi képek — korszerűek, műszaki előállításuk tökéletes. De vajjon Nagyszentmiklós nyomdakultúráját dicsérik-e?

Nem. Az illusztrációk, valamint az illusztrált szövegek — ez utóbbiak is megtartották a szerkesztőség ígéretét: kitűnő, népszerű pesti írók és hírlapírók munkái — Pesten készültek. De hol? Említettük, hogy a lapszámozás hiányzik; hiányzik természetesen az impresszum is. Lapfej nincs, a borítékon pedig csak a melléklet címe áll; sem szerkesztő, sem kiadó, sem nyomda nincs feltüntetve. Nyomra vezet azonban a 2. szám egyik egészoldalas képe: „A boulevardon.” A kép alatt ez olvasható: Grünwald Imre eredeti rajza a *Magyar Szalon* számára. Ez után a felfedezés után más dolgunk már nincs, mint hogy elővesszük a HEVESI JÓZSEF szerkesztette *Magyar Szalon* című budapesti képes havi folyóiratot. Annak 1901. évi számai között rendre megtaláljuk a *Nagyszentmiklós* mellékletének mintáit, helyesebben eredetijét, mert a szöveg oldalról oldalra pontosan egyezik, egyezik a tükör és annak teljes beosztása is. A *Derű* tehát nem egyéb, mint a *Magyar Szalon* változata. Egyébként a nagyszentmiklósi leányvállalkozás a budapesti folyóirat egy-egy számából csak egy-egy ívet használ fel, tehát a lapnak csak kis részét veszi át. Elmarad a folytatásos regény, elmaradnak a rovatok, amelyek csak a budapestieket érdeklik és elmarad a nagyszámú hirdetés. Természetesen elmarad minden részlet, amely a forrásra emlékeztethetne — az ívcímek is — és elmarad a folytatólagos lapszámozás, amely a *Derű* eklektikus eljárása mellett úgysem volna használható.

A *Derű* ezek szerint a *Magyar Szalonnak*, illetve a *Magyar Szalon* egy részének változata. Íveit Budapesten nyomtatták s valószínűleg a külön borítéklapjait is — legalább a csinos kivitel s a divatos rajz erre enged következtetni. Meg ha legalább a borítékot Nagyszentmiklóson nyomtatták volna, WIENER NÁTHÁN bizonyára büszkén elhelyezte volna rajta nyomdájának nevét és címét.

A magyar vidéki lapok illusztrált mellékleteinek jórésze ilyen lapfejváltozat volt (v. ö. Magyar Könyvszemle 1937. 325—331. l.) és Budapesten, központosítva készült. Ezeknek a sora bővül most a *Magyar Szalon* vidéki változatával. A magyar újságtechnika történetének ezek

az érdekes dokumentumai nehezen tarthatók nyilván, pedig az újságok elterjedésére, a közönség fokozódó igényére, nem utolsó sorban pedig a lapvállalkozások gazdasági megalapozására — eddig Magyarországon alig érintett kérdés — engednek következtetést. A *Magyar Szalon* esete azért érdemel különös figyelmet, mert itt önállóan is terjesztett, magasabb igényeket támasztó folyóirat vidéki felhasználását tapasztaljuk. Egyébként bizonyára nem a *Nagyszentmiklós* volt az egyetlen lap, amely a budapesti kiadó szolgálatait igénybe vette; fel kell tennünk, hogy ebben az esetben is vidéki változatok egész sora fokozta a budapesti kiadók jövedelmét, de egyszersmind a lap fejlesztését szolgáló anyagi lehetőségeket is.

A *Derűnek* az Országos Széchényi Könyvtárban meglévő utolsó száma 1902. március 5-ről van keltezve. Megszűnését a főlap nem jelentette be olvasóinak. Maga a *Nagyszentmiklós* 1902. november 23-án adta ki utolsó számát; ettől kezdve a kiadó a *Felső Torontál* című lap példányait küldte előfizetőinek. Ez utóbbi szerkesztőségébe lép be a *Nagyszentmiklós* addigi szerkesztője, PÓLYA ENDRE is. DEZSÉNYI BÉLA.